

MOSHE LEWIN • Sovyet Yüzyılı

MOSHE LEWIN (1921-2010) Polonya'da doğdu. 1961'de Tel Aviv Üniversitesi'nden mezun oldu; 1964'te Sorbonne Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Uzun yıllar Pennsylvania Üniversitesi Tarih Bölümü'nde görev yapmıştır. Rusya ve Sovyetler Birliği üzerine çalışan en ünlü eleştirel tarihçilerden biridir. Bu konularda yazdığı çok sayıda kitabın bazıları şunlardır: *Russian Peasant and Soviet Power* (1968), *Political Undercurrents in Soviet Economic Debates* (1974), *The Making of the Soviet System* (1985), *The Gorbachev Phenomenon* (1988), *Stalinism and the Seeds of Soviet Reform: the Debates of the 1960's* (1991), *Russia-USSR-Russia: The Drive and Drift of a Superstate* (1995). *Sovyet Yüzyılı*, 1976 yılında yayımlanan *Lenin's Last Struggle* (1968) [*Lenin'in Son Mücadelesi*, çev. A. Muhittin, Yücel Yay.] başlıklı çalışmasının ardından Türkçe'ye çeviren ilk kitabıdır.

The Soviet Century

© 2005 Michael Levine

Bu kitabın yayın hakları Verso Edition and NLB'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 1332 • Tarih Dizisi 50

ISBN-13: 978-975-05-0612-3

© 2008 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1-5. Baskı 2008-2020, İstanbul

6. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Berna Akkıyal

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Barış Sağlan

DİZİN Özgür Yıldız

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MOSHE LEWIN

Sovyet Yüzyılı

The Soviet Century

ÇEVİREN *Renan Akman*

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ.....	11

BİRİNCİ KISIM

Bir Rejim ve Ruhü

Giriş.....	21
1 Stalin Nereye Gitmek İstedğini Bilir ve Oraya Gider.....	25
2 Özerkleşme mi Federasyon mu? (1922-1923).....	34
3 “Kadrolar”ın “Sapkınlar”a Dönüşmesi.....	49
4 Parti ve Aygıtı.....	58
5 Toplumsal Hareketlilik ve “Sistemik Paranoya”.....	74
6 Kolektivizasyonun Etkisi.....	90
7 Yasallık ile Sefahat Arasında.....	99
8 Stalin Nasıl Yönetiyordu?.....	112
9 Temizlik Hareketleri ve Bunların “Mantığı”.....	130
10 Temizlik Hareketlerinin Çapı.....	140
11 Kamplar ve NKVD’nin Sanayi İmparatorluğu.....	149
12 Son Perde.....	166
13 Bir Tarım Despotizmi mi?.....	186

İKİNCİ KISIM

**1960'lar ve Ötesi:
Yeni Bir Modelden Yeni Bir Açmaz,
Kruşçev'den Andropov'a**

14 “E Pur, Si Muove!”	197
15 KGB ve Siyasi Muhalefet	227
16 Kentleşme Kasırgası	256
17 Hırpalanan Ama Palazlanan “İdareciler”	274
18 Birkaç Lider	297
19 Kosigin ve Andropov	312

ÜÇÜNCÜ KISIM

**Sovyet Yüzyılı:
Tarihsel Bağlamda Rusya**

20 Lenin'in Zamanı ve İki Dünyası	341
21 Geri Kalmışlık ve Geriye Gidiş	367
22 Çarpık Bir Modernlik	388
23 Kentleşme: Başarılar ve Başarısızlıklar	397
24 İşgücü ve Demografi: İçinden Çıkmaz Bir Sorun	417
25 Bürokratik Labirent	427
26 “Işığı Gölgeden Ayırmak?”	450
27 Sovyet Sistemi Neydi?	470
RUSÇA TERİMLER SÖZLÜĞÜ	487
EKLER	491
KAYNAKLARLA VE REFERANSLARLA İLGİLİ NOTLAR	501
DİZİN	503

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği artık yok. Kimilerinin söylemekten hoşlandığı gibi, “Her şey tarih oldu, geçmişte kaldı,”; bir başka deyişle, “Bütün bunları unutalım.” Politikacılar, akademisyenler ve medya bu formülü kendi çıkarları ve perspektifleri doğrultusunda geliştirmekte serbestler. Ne var ki, “tarih” anlam bakımından zengin bir terimdir ve Sovyet yüzyılı hâlâ yakın tarihtir. Sayıları azalmakta bile olsa, Rusya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşıyan nüfusun çoğunluğu SSCB döneminde yetişmiştir ve pek çok kişi yaşam öyküsünün parçası olmaya devam eden bu dönemin nostaljisini korumaktadır. Bu anlamda “geçmiş” hâlâ yaşamlarını ilgilendirmektedir.

Bu “biyografik” boyut geçmişin süregelen etkisinin göstergelerinden sadece biridir. Ülkenin ulusal kimlik sorunu Rus vatandaşlarının zihnini meşgul etmekte ve bu tartışmada SSCB’ye ilişkin farklı tutum ve anlayışlar ortaya konmaktadır. Ne var ki, bu kadar önemli bir toplu tahlil, geçmiş hakkında ciddi bir bilgi birikimi olmadan yürütüldüğünde –çoğunlukla durum hâlâ budur– ulusal tartışma kaba güldürüye dönüşmektedir.

Tarihçiler ve tarihin ne kadar eski olursa olsun bugün üzerinde ağırlığını hissettirmesinin bin bir yolu olduğunu bilenler

için, “Bütün bunları unutalım,” demek düpedüz saçmalaktır. SSCB, bilhassa son on beş yılında, günüyle baş edememiştir. Gene de, artık geçmişe ait olması ölçüsünde, hakkındaki birbirini izleyen yorumların asla değiştiremeyeceği bir gerçeklik oluşturmaktadır: SSCB 20. yüzyılın çok önemli bir parçasıdır ve öyle kalacaktır. Ve artık 20. yüzyılı öğrenmemiz gerekmediğine kim ciddi olarak inanabilir?

Sovyet Rusya, Rusya’nın kültürel ve siyasi geleneğinin hâlâ ağırlıklı bir bileşenidir; Çarcı geçmiş nasıl SSCB’yi biçimlendirmeye devam ettiyse, Sovyet Rusya da ülkenin bugününe etkilemeye devam etmektedir. Ülkesinin kaderiyle ilgilenen ve bu konuda kafa yoran biri bunu görmezden gelebilir mi?

O halde, tarihten kurtulmanın imkânsızlığı gibi basit bir nedenden ötürü, “geçmişte kalan” SSCB bugün için gereklidir. Bu kitabın temel tezlerinden biri SSCB’nin hâlâ iyi anlaşılma-
mış bir sistem olduğudur. Sovyet sisteminin ayırıcı özelliği olan sır perdesi, artık sistemli bir şekilde incelenebilen ve incelenmekte olan ilk dönemler için (Stalin dönemi dâhil) kalkmış durumdadır. Bundan önce arşivlere ve diğer elzem bilgi kaynaklarına erişmenin imkânsızlığı, Sovyet tarihi üzerinde çalışmayı son derece düş kırıcı ve meşakkatli bir uğraş haline getiriyordu. İşe yarar ipuçları taşıyan verilere rastlamak ya da iyi belgelenmiş bir Sovyet yayını bulmak büyük olay oluyordu.

Dolayısıyla, Sovyet arşivleri açıldığında tarihçilerin bunlardan yararlanması gerekti. Bana gelince, yıllar boyu başlıca uğraşım, kendi bulduğum ya da başkalarının belge derlemeleri içinde yayımladığı bu gibi malzemeleri toplamak oldu. Okudukça, gerçek gözüme daha zengin görünmeye başladı. Ama aynı zamanda, Sovyet tarihinin son dönemleriyle ilgili malzeme erişmenin imkânsızlığından kaynaklanan yeni bir düş kırıklığı yaşadım.

Bu çalışmada, sistemin derinliklerine inilmesini sağlayabileceği halde, farklı sebeplerden dolayı bilinmediğini ya da ihmal edildiğini düşündüğüm bazı yönler ışık tutmaya çalışıyorum. Burada Batı kaynaklarını çok az kullandım; bunu, tasarlamakta olduğum daha sistematik bir başka çalışmada yapmak niyetin-

deyim. Bu kitapta yeni malzemeleri –arşivler, anılar, otobiyografiler ya da belgesel yayınlar– kullanmak başlıca hedefimdi. Ama aynı zamanda kendimi bir tür sınavdan da geçiriyordum: Bir yığın yeni tanıklığa başvurduktan sonra, Sovyet olgusuna ilişkin eski görüşümden geriye ne kalacak? Görüşlerim nasıl değişecek? Nerelerde yanlışım? Yeni malzemeler az bildiğim mevzulara ışık tuttuğu ve daha önce ortaya atamayacağım problemleri formüle etmeme imkân verdiği için, izleyen sayfalarda söylediklerimin çoğu bu sorulara yanıt getirecek.

Bu sayfalarda öncelik tanınan diğer bir kaynak, ya birinci el bilgilere erişme imkânı olan ya devlet kurumlarında çalışmış veya daha Sovyet döneminde nitelikli ve eleştirel metinler kaleme almış Rus araştırmacıların güncel çalışmaları.

Okurların, bu kaynakların nelerden oluştuğuna, neler “söylediğine” ve rejimin çeşitli kuruluşları tarafından aktarılan bilgiler temelinde neler bildiğine ya da bilebileceğine dair bir fikir edinme fırsatından yararlanabileceklerini de düşündüm. Geliştirdiğim yorumun yapı taşlarını göstermek ve okura bizzat Sovyet yöneticilerinin okudukları malzemedен bir örnek sunmak için, bu belgelerden ve yazarlardan uzun alıntılar ve özetler yaptım.

Neticede, toplum çok az bilgilendiriliyor –çoğunlukla da ciddi biçimde yanlış bilgilendiriliyor– olsa da, özellikle Stalin sonrası dönemde rejimin elinde çoğu durumda bir yığın kaliteli malzemenin, yanı sıra, ülke ve dış dünyayla ilgili sıkı tahlillerin bulunduğu anlaşılıyor. Ama iyi bilgilerin vasat liderlere yardımcı olduğu görülmemiştir. Problem bu liderlerin neyi anlayabildiklerinde, neyi bilmek istediklerinde, neyi bildiklerinde – bu bilgilerle hiçbir şey yapamıyor olsalar bile– olduğu kadar, neyi hiçbir şekilde bilmek istemediklerinde de yatmaktadır.

Bu sorular bizi, Sovyet sisteminin mekanizmaları ve temelleri konulu araştırmamızın odak noktasına götürüyor.